

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.3:331.5:338.2:378

Фінансові аспекти забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів

Бреус С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки

Київського національного університету технологій та дизайну

У статті розглянуто основні аспекти забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів з точки зору їх фінансування, визначено взаємозв'язок обсягів фінансування вітчизняної вищої освіти з економічною безпекою вищих навчальних закладів, запропоновано заходи збільшення обсягів фінансування вищої освіти, що в перспективі справлять позитивний вплив на підвищення рівня економічної безпеки вищих навчальних закладів, а відтак, на економічну безпеку країни, держави та національну безпеку загалом.

Ключові слова: вища освіта, економічна безпека вищих навчальних закладів, національна безпека, економічна безпека, економічна безпека країни, економічна безпека держави, економічна безпека підприємства, фінансування вищої освіти.

Бреус С.В. ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассмотрены основные аспекты обеспечения экономической безопасности высших учебных заведений с точки зрения их финансирования, определена взаимосвязь объемов финансирования отечественного образования с экономической безопасностью высших учебных заведений, предложены меры увеличения объемов финансирования высшего образования, которые в перспективе окажут положительное влияние на повышение уровня экономической безопасности высших учебных заведений, а следовательно, на экономическую безопасность страны, государства и национальную безопасность в целом.

Ключевые слова: высшее образование, экономическая безопасность высших учебных заведений, национальная безопасность, экономическая безопасность, экономическая безопасность страны, экономическая безопасность государства, экономическая безопасность предприятия, финансирование высшего образования.

Breus S.V. FINANCIAL ASPECTS OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article discusses the main aspects of ensuring the economic security of higher education institutions in terms of their financing, is defined interrelation of amounts of financing higher education with national economic security of higher education institutions, the measures proposed enhancements of financing of higher education that in perspective will produce a positive impact on increasing the level of economic security of higher education institutions and, therefore, on economic security of the country, state and national security in general.

Keywords: higher education, economic security of higher education institutions, national security, economic security, economic security of country, economic security of state, economic security of enterprise, financing of higher education.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах вищі навчальні заклади (ВНЗ), які можуть виступати як в якості суб'єктів господарювання, так і в якості важливих елементів соціально-економічної системи. Як суб'єкти господарювання вони повинні діяти в умовах ринкових відносин (знаходяться під впливом негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, а відтак повинні розробляти і реалізовувати заходи, що сприяють запобіганню, посла-

бленню або захисту від загроз діяльності вишу). З урахуванням того, що одним з важливих завдань ВНЗ є забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку праці, виконання цього завдання у зазначеному аспекті вступає в протиріччя з недостатніми обсягами фінансування ВНЗ і справляє негативний вплив на рівень їх економічної безпеки. Відтак, вони повинні забезпечувати свою економічну безпеку, що сприятиме під-

вищенню рівня економічної безпеки країни, держави і національної безпеки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В контексті проблематики дослідження основні наукові результати з точки зору розвитку вищої освіти розкрито в працях великої кількості науковців, серед яких варто виділити таких: Боголіб Т. М., Власюк Т. М., Грищенко І. М., Красовська О. Ю. [1-4], з точки зору розкриття сутності та необхідності забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів певні аспекти теми дослідження оприлюднені в працях таких науковців як: Антонова О. М., Козаченко Г. В., Мартинюк В. П., Стеців І. С., Тюленев Г. Д. [5-9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим здобуткам авторів, слід зазначити, що детального розгляду потребують аспекти, пов'язані з визначенням теоретико-практичних аспектів забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів з урахуванням фінансування сфери вищої освіти, практична реалізація заходів підвищення економічної безпеки ВНЗ в перспективі призведе до підвищення ефективності їх функціонування в ринкових умовах, конкурентоспроможності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні теоретико-практичних аспектів забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів з урахуванням з урахуванням фінансування сфери вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вищі навчальні заклади мають багато спільних характерних рис з підприємствами. У цьому контексті дослідження питань забезпечення економічної безпеки ВНЗ (в умовах нарощування негативних явищ у сфері вищої освіти) набуває особливого значення в силу специфічних особливостей функціонування вишів. У зв'язку з зазначеним доцільним вбачається в умовах ринкових відносин зосередження уваги на визначенні проблем якості вищої освіти та економічної безпеки вишу в системній єдності, що у свою чергу, потребує розгляду економічної безпеки ВНЗ з урахуванням її включеності до понятійної схеми: національна безпека – економічна безпека – економічна безпека країни – економічна безпека держави – економічна безпека підприємства.

Однією з найзначніших конкурентних переваг України на шляху до розбудови економіки знань є високий рівень освіченості її грома-

дян. Так, 45 % української робочої сили мають вищу освіту (за цим показником Україна посідає п'яте місце серед 37-ми країн) [10].

За даними рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) за 2015 рік [11] Україна втратила 3 позиції і спустилась з 76-го (у 2014 році) на 79-те місце (у 2015 році) серед 140 країн світу і знаходиться між Гватемалою та Таджикистаном. Причому показник її конкурентоспроможності також знизився на 0,11 з 4,14 до 4,03. В цілому, за 2011-2015 роки позиції України у цьому рейтингу не мали тенденцій до стабільного зростання. Так, у 2011 році Україна посідала 82-е місце, у 2012 – 73-тє, у 2013 – 84-те місце відповідно [11].

Для порівняння, згідно з даними глобального рейтингу конкурентоспроможності у 2013-2014 роках [12], незважаючи на суттєву втрату позицій (Україна у 2013-2014 роках порівняно з даними за 2012-2013 роки перемістилась на 11 позицій, з 73-го на 84-те місце, отримавши показник 4,05 бали з 7 можливих), найкращий стан справ за цей період спостерігався з охопленням населення освітою, якістю викладання природничих та математичних наук, рівнем розвитку залізниці та обсягах ринку. До негативного за цим рейтингом слід віднести те, що у зв'язку з недостатніми обсягами впровадження наукоємних технологій у виробництво та фінансування науки не на належному рівні з часом якість освітніх послуг та рівень вітчизняної науки помітно знижується. Уваги згідно з даними цього рейтингу заслуговує позиція України в рейтингу здатності країни на втримання талантів, тобто високоосвічених кадрів та молодих кваліфікованих спеціалістів, за яким Україна посіла 140 місце з 148. На фоні розвинутої Європи, в державах якої дані індекси мають максимальне значення, шансів на утримання кадрів, які могли б в перспективі допомогти країні подолати труднощі сьогодення, практично не лишається [12].

За даними рейтингу глобальної конкурентоспроможності ВЕФ у 2015 році [11] позитивним результатом України слід вважати той факт, що за вищою освітою та професійною підготовкою держава піднялась на 7 позицій і зайняла 34 місце з 140 країн світу, що є конкурентною перевагою країни (конкурентною перевагою вважається фактор, за яким країна посідає 50-е місце і вище у рейтингу). Також держава за цим рейтингом посіла 14-те місце в світі за рівнем охоплення вищою освітою та 38-е місце за якістю викла-

дання математики та природничих наук, 44-те місце – за доступом до Інтернету в школах (плюс 23 позиції). Освітня реформа передбачає подальші структурні зміни в усіх секторах освіти і науки, що в першу чергу, призведуть до підвищення якості освіти. Зокрема, активно рухається процес надання вишам автономії, закриття неякісних установ (сьогодні припинено діяльність 76-ти ВНЗ та філій). У подальшому передбачено кардинальну реформу професійної підготовки. Зокрема, зросте вплив роботодавців на формування змісту програм [11].

Також за результатами рейтингу глобальної конкурентоспроможності ВЕФ у 2015 році [11] Україна також має декілька конкурентних переваг за інноваціями: 29-те місце у рейтингу за наявністю наукових та інженерних кадрів, 43-тє – за якістю науково-дослідних закладів та 50-те – за кількістю патентів на винаходи. Очевидним є те, що інновації є потенціалом для зростання економіки. Задля цього необхідні зусилля держави і бізнесу: збільшення обсягу державної закупівлі високотехноло-

гічної продукції (наразі Україна знаходиться на 98-у місці) та вдосконалення співпраці університетів і бізнесу у науці та інноваціях (74-те місце).

За даними результатів досліджень Мельбурнського університету, опублікованими у 2012 році [13], Україна все ще відноситься до країн з якісною вищою освітою держава увійшла до 25 країн з 48 – зайняла 25-те місце). Серед більш ніж 20 критеріїв для порівняння були такі: державні інвестиції у вищу освіту, підготовка потрібних для країни фахівців, зв'язок з університетами за кордоном тощо. В п'ятірці лідерів знаходяться: США, Швеція, Канада, Фінляндія і Данія. США домінують в світі не тільки за сумою інвестицій в освіту, а й за кількістю опублікованих наукових статей. До ТОП-25 країн для здобуття вищої освіти потрапили також: Швейцарія (6-те місце), Норвегія (7-е), Австралія (8-е), Нідерланди (9-те), Великобританія (10-те), Сінгапур (11-те), Австрія (12-те), Бельгія (13-те), Нова Зеландія (14-те), Франція (15-те), Ірландія (16-те), Німеччина, Гонконг (17-те), ПАР

Таблиця 1

Видатки зведеного бюджету на освіту у 2010-2015 роках

	Роки					
	2010 ^{1**}	2011 ^{1***}	2012 ^{1****}	2013 ^{1**}	2014 ^{1**}	2015 ^{2**}
Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн, усього	377842,80	416853,6	492454,70	505843,80	523004,75	433159,80
Темп приросту загальних видатків зведеного бюджету, % до попереднього року	X	10,32	18,14	2,72	3,39	-17,18
Усього видатків на освіту у загальних видатках зведеного бюджету, млн грн	79826,0	86253,6	101560,90	105538,70	100105,60	75907,00
Темп приросту видатків на освіту у загальних видатках зведеного бюджету, % до попереднього року	X	8,05	17,75	3,92	-5,15	-24,17
Видатки на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, млн грн	24998,40	26619,60	29335,90	30003,10	28340,50	21059,80
Темп приросту видатків на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, % до попереднього року	X	6,49	10,20	2,27	-5,54	-25,69
Видатки у % до загальних видатків зведеного бюджету, усього:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
з них на освіту, усього	21,13	20,69	20,62	20,86	19,14	17,52

Закінчення таблиці 1

у тому числі на вищу освіту	6,62	6,39	5,96	5,93	5,42	4,86
Видатки на вищу освіту у % до загальних видатків на освіту	31,32	30,86	28,89	28,43	28,31	27,74
Видатки у % до ВВП, усього:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
з них на освіту, усього	7,37	6,60	7,0	7,30	6,40	5,50
у тому числі на вищу освіту	2,31	2,0	2,0	2,10	1,80	1,50

¹ Включаючи видатки бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

² На 01.10.2015, без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

** Використані дані за 2010 рік, 2013 рік, 2014 рік та 2015 рік [16]

*** Використані дані за 2011 рік [17]

**** Використані дані за 2012 рік [18]

Джерело: сформовано за даними [16-18]

Таблиця 2

Державне замовлення на підготовку аспірантів та докторантів у 2010-2015 роках

	Випуск, осіб		Прийом, осіб	
	усього	у тому числі з відривом від виробництва	усього	у тому числі з відривом від виробництва
Аспірантура/Докторантура (2010 рік)	7740/434	5418/434	8929/576	6060/576
У тому числі за напрямками підготовки:				
- технічні науки;	1567/93	1101/93	1996/114	1433/114
- економічні науки;	1210/79	744/79	1340/91	786/91
- інші	4963/262	3573/262	5593/371	3841/371
Аспірантура/Докторантура (2011 рік)	7935/452	5585/452	8656/550	5947/550
У тому числі за напрямками підготовки:				
- технічні науки;	1645/72	1148/72	2064/108	1533/108
- економічні науки;	1299/64	778/64	1338/82	780/82
- інші	4991/316	3659/316	5254/360	3634/360
Аспірантура/Докторантура (2012 рік)	7630/442	5251/442	8546/578	5896/578
У тому числі за напрямками підготовки:				
- технічні науки;	1574/73	1157/73	1936/111	1460/111
- економічні науки;	1181/60	691/60	1293/83	749/83
- інші	4875/309	3403/309	5317/384	3687/384
Аспірантура/Докторантура (2013 рік)	7872/518	5567/518	7528/569	5382/569
У тому числі за напрямками підготовки:				
- технічні науки;	1736/102	1311/102	1842/147	1386/147
- економічні науки;	1209/86	795/86	929/63	579/63
- інші	4927/330	3461/330	4757/359	3417/359
Аспірантура/Докторантура (2014 рік)	7741/526	5465/526	6298/554	4377/554
У тому числі за напрямками підготовки:				
- технічні науки;	1757/98	1310/98	1561/138	1122/138
- економічні науки;	1241/78	800/78	676/60	412/60
- інші	4743/350	3355/350	4061/356	2843/356
Аспірантура/Докторантура (2015 рік)	7777/529	5408/529	5590/516	3905/516
У тому числі за напрямками підготовки:				
- технічні науки;	1851/114	1419/114	1368/144	1024/144
- економічні науки;	1182/73	701/73	635/57	398/57
- інші	4744/342	3288/342	3587/315	2483/315

Джерело: сформовано за даними [20-26]

(18-те), Ізраїль (19-те), Японія (20-те), Тайвань (21-е), Корея (22-е), Португалія (23-те), Іспанія (24-те місце відповідно).

У відповідності з результатами проведеного загальнонаціонального опитування з метою дослідження громадської думки щодо вступу до вищих навчальних закладів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання та певних питань якості освіти третина населення України (32%) питання вдосконалення якості вищої освіти відносить до завдань першочергової важливості [14].

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженими Міністерством економічного розвитку і торгівлі України №1277 від 29.10.13 економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [15].

У наукових працях відсутнє однозначне трактування поняття «економічна безпека ВНЗ». Найчастіше її характеризують як стан ВНЗ, в якому наявних ресурсів достатньо для запобігання, послаблення або захисту від загроз діяльності вишу [7].

Також варто зазначити, що суттєвий вплив на такий стан справ в сфері вищої освіти, що існує в сучасних умовах, справляє незначний обсяг фінансування вищої освіти (це, в свою чергу, є загрозою економічній безпеці ВНЗ), що у 2014–2015 рр. суттєво зменшився порівняно з попередніми роками (таблиця 1).

У сучасних умовах підвищення ефективності функціонування ВНЗ, аспірантури та докторантури як інструментів підготовки кадрів задля задоволення потреб економіки, вимог ринку праці та роботодавців є важливими завданнями на сучасному етапі розвитку економіки України з урахуванням необхідності підвищення фінансово-економічних показників діяльності підприємств, забезпечення як їхньої, так і економічної безпеки ВНЗ і, у кінцевому підсумку, забезпечення економічної безпеки держави, країни та національної безпеки загалом.

Проте погіршення платоспроможності населення, зниження престижу науково-педагогічної і наукової діяльності сприяють нарощуванню загроз економічній безпеці ВНЗ. Адже спостерігається нестабільна тенденція до збільшення кількості аспірантів та докторантів, що, у результаті призводить

до розбалансування структури аспірантури та докторантури як інструментів підготовки кадрів задля задоволення потреб економіки, вимог ринку праці та роботодавців (табл. 2) та свідчить наряду з іншим, про розпорошення бюджетних коштів, адже вони не тільки не поповнюють ряди вчених ВНЗ чи йдуть працювати в наукові установи, але й не здобувають наукові ступені. Цьому негативному явищу також сприяє суттєве перевантаження вчених вищих навчальних закладів (для порівняння, у провідних вишах Європи, США і Канади навчальне навантаження, як правило, не перевищує 100-200 годин на рік, тоді як в Україні згідно з Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.14 [19] «Максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 600 годин на навчальний рік»).

Не на користь потребам економіки виступає також те, що відсутні преференції при послідовному вступі до профтехучилищ, технікумів (коледжів), а надалі до вишів, що призводить до поглиблення розриву в знаннях і подальших негативних трансформацій ринку праці. Держава не надає пільг при такій послідовності вступу до навчальних закладів, враховуючи їх профільність.

Висновки із цього дослідження. Зазначене дає підстави до висновків про те, що незначні обсяги фінансування та розбалансування структури аспірантури та докторантури як інструментів підготовки кадрів задля задоволення потреб економіки, вимог ринку праці та роботодавців сприяють не тільки погіршенню якості вітчизняної вищої освіти, але й – зниженню рівня економічного розвитку країни та являються загрозами економічній безпеці вишів, а відтак, економічній безпеці країни, держави й національній безпеці в цілому.

Слід зауважити, що лише за умови підготовки конкурентоспроможних як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках праці фахівців може стати реальністю сталий тренд економічного зростання держави. Таким чином, доцільним вбачається зазначити, що направлення зусиль ВНЗ в сучасних умовах розвитку економіки України на підвищення рівня підготовки студентів, повинно відповідати вимогам ринку праці, економіки та роботодавців та сприятиме, зокрема: акумулюванню фінансових ресурсів та подальшому їх спрямуванню у реальний сектор економіки; зменшенню рівня безробіття серед випускників вітчизняних вишів; покращанню показників фінансово-економічного стану

вищих навчальних закладів; забезпеченню економічної безпеки ВНЗ та підвищенню її рівня; забезпеченню економічної безпеки держави та національної безпеки загалом.

Для запобігання (за можливості) виникненню загроз економічній безпеці ВНЗ, держави, і національній безпеці в цілому або їх

усунення, доцільним вбачається реалізація комплексу заходів в контексті фінансування ВНЗ: збільшення обсягів фінансування вишів з державного бюджету, різних фондів та за рахунок надходження коштів від приватних осіб в якості благодійних внесків та сплати за навчання тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боголіб Т. М. Розвиток інноваційної економіки і елітна освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.disserlib.com/left_menu%20papka/rozvitok.php
2. Власюк Т. М. Стан і тенденції трансформації вищої освіти України // Ефективна економіка, 2016. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5187>
3. Грищенко І. М. Фактори підвищення ефективності освітньої діяльності вищих навчальних закладів України / І. М. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3. – С. 134-141.
4. Красовська О. Ю. Роль освіти в сучасних глобальних умовах / О. Ю. Красовська // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму, 2011. – № 1(4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vmnef/2011_1_4/28.pdf
5. Антонова О. М. Стабілізація і розвиток кадрового потенціалу ВНЗ як найважливіша умова забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу / О. М. Антонова, В. В. Жебка // Black Sea, Tbilisi, Georgia, scientific journal of academic research. – Лютий 2014. – Том 9. Випуск 2. – С. 47–55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/263235758_02092014
6. Козаченко Г. В., Тюленев Г. Д. Позичування вищого навчального закладу в експлейнарному базисі його економічної безпеки // Г. В. Козаченко, Г. Д. Тюленев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2011_24/Zb24_13.pdf
7. Мартинюк В. П. Економічна безпека вищих навчальних закладів в Україні: передумови оцінювання / В. П. Мартинюк // Економіка Менеджмент Підприємництво, № 25(II) / 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf>
8. Стеців І. С. Економічна безпека ВНЗ: сутність та особливості планування / І. С. Стеців // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10021/1/34.pdf>
9. Тюленев Г. Д. Основні напрями підвищення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eme.ucoz.ua/pdf/251/25Tyul.pdf>
10. Україна увійшла в рейтинг країн з найбільш якісною вищою освітою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://acf.ua/news/ukra%D1%97na-uvijshla-v-rejting-kra%D1%97n-z-najbilsh-yakisnoyu-vishhoju-osvitoju>
11. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>
12. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>
13. Україна потрапила до світового рейтингу якості вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/vischu-osvitu-v-ukrayini-viznali-odniyeyu-iz-naukraschih-u-sviti.html>
14. Тестування та рівний доступ до якісної вищої освіти: громадська думка про ЗНО, вступ до вишів, проблеми вищої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/en/polls/2011-year/testuvannja-ta-rivnii-dostup-do-jakisnoi-vishoi-osviti-gromadska-dumka-pro-zno_-vstup-do-vishiv_-problemi-vishoi-shkoli.htm
15. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України / Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
16. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
17. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
18. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
19. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення [...]». Перелік від 14.07.2010 № 580 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-2010-%D0%BF/page>

21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення [...]». Перелік від 14.07.2010 № 580 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-2010-%D0%BF/page2>

22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення [...]». Перелік від 29.06.2011 № 709 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/709-2011-%D0%BF/page2>

23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення [...]» від 17.05.2012 № 583 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/583-2012-%D0%BF/page2>

24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на [...]». Перелік від 20.05.2013 № 362 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/362-2013-%D0%BF/page2>

25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на [...]». Перелік від 11.06.2014 № 212 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/212-2014-%D0%BF/page6>

26. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на [...]». Перелік від 01.07.2015 № 462. Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1178 від 23.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2015-%D0%BF#n8>